

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

15 MAART
1946

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

19^e JAARGANG
N^o 3

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSIRAAT 20

DICHTERSWONINGEN TE UTRECHT.

III. ANNA MARIA VAN SCHURMAN.

Op vasteren bodem komen wij met Anna Maria van Schurman (1607—1678). Nog staat op den hoek van Achter den Dom en Voetiusstraat het oude huis, nu verbouwd tot drie woningen, Achter den Dom 6, 8 en 10, waarin zij haar grooten roem beleefde.

Te Keulen geboren kwam zij als achtjarig meisje naar Utrecht, waar haar Zuidnederlandsche ouders na eenige jaren van rondzwerven wegens de godsdienstige vervolgingen, zich in 1615 vestigden. Zij hebben toen nog niet de bovenstaande woning betrokken, want volgens een acte, voor notaris Claes Verduyn op 30 Nov. 1616 gepasseerd, bewoonden zij destijds „een huis op 't Domskerkhof, dat toebehoorde aan Jan Jacobss. Coornhard, boeckverkooper”. Coornhard had op de Vischmarkt (tegenwoordig nr. 18) een huis met doorloop, dus zullen de Schurmans aanvankelijk aan de Westzijde van het Domskerkhof hebben gewoond. Voor de studie van den zoon Johan Godschalk verhuisde het gezin eenige jaren later naar Franeker, waar de vader Frederik van Schurman 15 Nov. 1623 overleed. Zijn weduwe, Eva van Harff, kocht in 1629 van Cornelis Stalpart de huizinge Achter den Dom; op 3 Nov. had het transport plaats.¹⁾ Sinds dien heeft Anna Maria dus dit huis bewoond, dat zij na den dood van haar moeder samen met haar broeder Godschalk is blijven bewonen; op 26 Oct. 1647 waren zij haar erfgenamen. Enkele jaren later deden de Heeren van het Domkapittel hun over het bezit van dit huis een proces aan. De Schurmans beriepen zich toen op de resolutie van de vroedschap van 24 Aug. 1618, waarbij de rechten der kapittelen op „eenig huysen, bij het pausdom claustraliteyt subject geweest zijnde” vervallen waren verklaard. De vroedschap bekrachtigde dit door de resolutie van 1 Maart 1652, waarbij de instelling van de kloosterhuizen der kapittelen ten val kwam. Tot nadere bevestiging van hun rechten is toen op 11 Mei 1653 „de huijsinge ende

¹⁾ Aanteekeningen omtrent claustrale huizen van den Dom en Oude Munster door Jhr. G. G. Calkoen. Hs. in het Gemeente-archief.

erve, van outs genaemt de Lootse, staende en gelegen op de hoeck van 't poelenburchsteeghe opt domskerckhof" opnieuw getransporteerd aan Johan Godschalk en Anna Maria Schurmans.

Jong door haar vader in het Latijn en Grieksch onderwezen, leerde Anna zichzelf Hebreeuwsch, Arabisch, Syrisch en Ethiopisch. Haar voorliefde ging uit naar de theologie, zij beoefende deze talen om de oorspronkelijke bijbelteksten te kunnen lezen. Gedicht heeft zij voornamelijk in het Latijn

In de geleerde en letterkundige wereld werd Anna vooral bekend door haar gedichten op de inwijding van de Utrechtsche Hoogeschool in het voorjaar van 1636. De stad had aan haar, als de vaardigste latiniste van Utrecht, opgedragen het officieele Latijnsche inwijdingsgedicht samen te stellen. Zij maakte toen bovendien een Nederlandsch gedicht op de inwijdingsrede van Prof. Voetius en op den dag zelf nog een Fransch extempore. Hiermee ontving haar geleerd dichterschap als het ware zijn sanctie, haar verzen werden in binnen- en buitenland gelezen en van alle zijden werd haar in brieven en gedichten hulde gebracht. Nog rees haar roem door haar in 1638 verschenen apologie voor de studie der vrouw, in het Fransch, Italiaansch, Duitsch en Zweedsch vertaald. Dan is haar naam in geheel beschaafd Europa gevestigd en komt zij in briefwisseling met geleerden in Duitschland, Engeland, Frankrijk, Italië en Spanje; zelfs correspondeerde zij met den aartsbisschop van Ephese in het Grieksch.

Bijna dagelijks ontving zij vreemdelingen: de prinsen en prinsessen van Oranje, de Poolsche koningin Maria Louise de Gonzaga, koningin Christina van Zweden, de zonen van den Winterkoning en vooral zijn dochter Elizabeth, die een groote vriendin van Anna werd, hebben Utrecht bezocht om zich met „de prinsesse van Utrecht" te onderhouden, en haar kunstproducten en verzamelingen van rariteiten te zien. Want tot afwisseling van haar geleerde studies beoefende Anna de teeken-, borduur-, boetseer-, houtsnee- en knipkunst, haar kopergravuren zijn het meeste waard. In 1643 wordt zij vermeld als lid van het Utrechtsche Sint-Lucasgilde, in de hoedanigheid van kunsttschilderesse, beeldhouwster en graveerster. Ook beoefende zij muziek en zang.

In 1640 nemen Anna's studies onder invloed van Prof. Voetius een uitsluitend theologisch-wetenschappelijke richting, erkent zij de theologie als de koningin der wetenschappen. Voetius was haar buurman, een smalle steeg scheidde beider huizen; dat van Voetius werd in 1907 afgebroken tot verbreeding van de Voetiusstraat. Voetius stelde Anna in staat, door een gordijn van de studenten afgescheiden, zijn colleges te volgen, die destijds gegeven werden in het tegenwoordige Groot-Auditorium.

Als vriendin van Voetius wordt Anna ingewijd in de verschillende theologische oorlogen, die deze voerde, en met overtuiging

kiest zij zijn partij. Theologische kwesties hebben haar volle belangstelling, zij houdt ervan daarover te discussieeren.

Anna was kerkelijk koud, niet vroom. Ook ontbrak haar de echte liefde voor de wetenschap. Al heeft zij van de studie wel genoten, als Renaissance-vrouw streefde zij vooral naar roem. Zoo kon een kentering niet uitblijven.

Deze komt in 1651, als de verzorging van twee bij haar inwonende hulpbehoevende „moederszusters” haar van haar studies wegroept. Haar eerste, alles overweldigende, geestdrift voor de wetenschap is dan bekoeld, haar zorgende liefde ontwaakt. Zij voelt zich vervreemden van de sfeer der officieele kerk, haar intellect komt in botsing met den haar ingeschapen vroomheidsdrang. Het sterven van haar broeder Godschalk, nog geheel in de stemming van godsdienstige extase, in hem wakker geroepen door den vurigen Franschen prediker Jean de Labadie, dien hij in Zwitserland had leeren kennen, de kennismaking met dezen zelf, doen de crisis tot rijpheid komen. Anna verwerpt alle wetenschap en vindt in de herleving der oude geloofswaarheden vrede en kracht. In 1668 verlaat zij Utrecht om de Labadie op zijn omzwervingen te volgen; in 1670 verkoopt zij haar huis.

Het is wel jammer, dat van deze buitengemeene vrouw, die hier meer dan veertig jaren woonde, te Utrecht niets is bewaard gebleven. Op de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage berusten een aantal brieven van haar, het Rijksmuseum te Amsterdam bezit een kristallen roemer, waarop zij met kloeke hand graveerde „A demain les Affaires”. Waarschijnlijk schuilt er nog wel een en ander van haar in particulier bezit, want Anna heeft bij haar leven en bij testamentaire beschikkingen veel weggegeven. Doch het hoofdbezit, haar geschriften, kunstwerken, de portretten van haarzelf en haar familie, bevindt zich in het Franeker museum.

Hoe is het daar gekomen?

Bij Anna's overlijden in 1678 te Wieuwerd in Friesland kwam haar nalatenschap aan haar familie van vaderskant. De laatste afstammeling uit dit geslacht was Abraham Frederik van Schurman (1730—1783), die op 15 Febr. 1752 te Utrecht in de rechten promoveerde, advocaat was bij het Provinciale Hof van Utrecht, 19 Dec. 1750 tot kanunnik van het kapittel van Sinte Marie werd benoemd. In 1779 verhuisde hij naar Franeker, in 1780 vandaar naar Heereveen, waar hij in 1783 overleed. Hij vermaakte aan de Franeker Academie het vroegere bezit van zijn oudtante. Bij de opheffing van de Academie in 1811 kwamen deze goederen aan de stad, waar men ze nu in het museum, eerst in het Stadhuis, sinds 1942 in het Coopmanshuis gevestigd, kan bezichtigen.

EEN OUD SPREEKWOORD.

In het jaar 1499 had Daniel van der Heyden aan de Staten van Utrecht, „in hueren last ende node”, 4400 gouden guldens geleend. Om dat bedrag bijeen te kunnen brengen had hij veel van zijn goederen moeten verkoopen, andere belasten en bovendien bedragen op renten moeten opnemen. Sinds dien had Daniel, en hadden na zijn overlijden zijne erfgenamen „veel ende diversche sollicitatien gedaen”, om het geleende terug te krijgen. Gedeeltelijk was hun dit gelukt. Maar ten laatste hadden de erfgenamen nog 1823 gulden te vorderen gehad, die zij „na lange sollicitatie anden Staten gedaen”, maar steeds niet hadden kunnen terugkrijgen.

Eindelijk hadden zij het recht te hulp geroepen en hun zaak voor het Utrechtsche Hof gebracht. Na goed vijf jaren was „zoe verde geprocedeert, dat die saecke hangt in state van wijsen”. Zoo stond de zaak nu al ruim drie jaren.

Het schijnt, dat Daniels erfgenamen spoedig een beslissing verwachtten, die — daaraan zullen zij niet getwijfeld hebben — te hunnen gunste zou uitvallen.

Maar zie, daar hadden de Staten, hunne schuldenaars, van den stadhouder weten gedaan te krijgen, dat deze een bevel aan het Hof deed geworden, dat dit „supercederen zoude die selve processen te decideren”, m.a.w. de verdere behandeling der processen tegen de Staten op te schorten. Dit zou „tot grooten scade ende achterdeel” van hen leiden. Zij moesten nu niet alleen hun geld ontbeeren, zonder daar zelfs rente van te trekken, maar zij zelf zouden daarentegen renten moeten betalen.

Dit alles verhaalden Andries Verhey en diens zwagers: Jasper van Everdingen en Mertijn de Loecker, Daniels zoon en schoonzoon, in een rekest, dat zij in 1538 aan den keizer zonden. Zij verzochten daarbij aan Z.M. om het Hof te bevelen, hun zaak af te handelen. Onmiddellijk aan dat verzoek voorafgaande schreven zij: „*Immers is een gemeen proverbium onder die luyden, dat men geleent gelt al lachende behoert te restitueren*”.

Mij dunkt, dat dit niet alleen een oud, maar ook een vergeten spreekwoord is, waarnaar heden misschien maar weinig menschen handelen, en dan nog onbewust. En zullen de verzoekers zelf hun renten niet al zuchtende opgebracht hebben?

In Stoett's verzameling van bijna 2700 Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden (1923—1925) komt geen aanwijzing voor, dat tegenwoordig deze opvatting in de omgangstaal, laat staan dus in de praktijk, nog op eenigerlei wijze gangbaar is.

K.

UTRECHTSCH E OVERLEVERINGEN.

XXIV. ANNA VAN ROSSEM.

Maarten van Rossem, de onverschrokken legeraanvoerder van Karel van Egmond, hertog van Gelre, later van Willem van Gulik, stierf in 1555 op 77-jarigen leeftijd. Hij was een geducht veldheer, de schrik van Noordwest-Europa geweest, die zijne op buit beluste soldaten in den regel naar de overwinning voerde, waar hij tot den aanval overging. Eerst vurig strijder tegen de opdringende macht van het Habsburgsche huis, stelde hij zich echter in 1543, nadat zijn meester zich had moeten onderwerpen, in dienst van keizer Karel V.

Volgens de overlevering is Van Rossem niet wettig getrouwd geweest, doch heeft hij een natuurlijke dochter nagelaten. Die overlevering steunt op een mededeeling bij Pontanus, die door Van Slichtenhorst is overgenomen.¹⁾ In die mededeeling wordt echter niet uitdrukkelijk gezegd, dat Van Rossem niet gehuwd was, en dat zijn eenige dochter dus een onecht kind was. Wel blijkt daaruit, dat hij geen zoons naliet, zoodat zijn rijke nalatenschap, grotendeels door roof en plundering verkregen, onder de daarover twistende familieleden is verdeeld, nadat een aanzienlijk bedrag aan proceskosten was geofferd.

„Na sijn af-sterven”, schreef Van Slichtenhorst, „zijn sijne goederen, als een twistappel ofte grabbelworp, onder de erven in stukken en lappen gescheurd, ende door onderlinghe twist-gierigheid verminderd ofte aen vreemde handen gekoemen: waer wt dit zeghs-woord ontstond, dat Rossems goederen met den deggen waren gewonnen, en weder met de pen verteerd. Behalven dat de mannelijke na-laetenschap van dit edel geslacht, als tot een toe-maet van plaghen, rechtvoort t' zaemen met den naem van Rossem t' eenemael is wt-gestorven. Want Rossem niet dan eene eenighe dochter had geteelt, geheeten Anne, welke met eene aengeboorene stommigheid gestraft ende daer over schaemachigh zijnde, op zeeker huys niet verre van Utrecht buyten het gewoel van menschen wierd op-gevoed. Het laet half ongeloovelyk 't geen met waerheid van haer word verhaeld. Hoe te weeten in haer volwasen ouderdom (als wanneer sy, om zeeker haer dingh-tael te vervolghen ofte te voorderen, by de richters van Utrecht was gegaen ofte ontbouden, ende aldaer yet ongemeyns haer voor-quam) door eene schielijke ontsteltenis haer tongh is los geworden, ende zedert dien tijd noyt haer plicht heeft geweygert.”

In welk huis in de omgeving van Utrecht Van Rossem's dochter, die niet spreken kon of misschien aan een ernstig spraakgebrek leed, verpleegd is, of, wat meer waarschijnlijk is, uit een soort van valsche schaamte afgezonderd werd gehouden, is niet bekend. Aan geen der Stichtsche kasteelen is de herinnering aan haar verblijf

verbonden gebleven. Op verschillende kasteelen in de provincie woonden in de eerste helft der 16de eeuw verwanten der Van Rossems en op de ridderhofstad Nyvelt bij De Meern woonden toen een oom en tante van Anna, den ouderen broer van haar vader, Jan van Rossem, die met Oda of Odilia van Zuylen van Nyvelt getrouwd was.²⁾ Om welke reden Anna voor de Utrechtsche rechters is verschenen en door welke schokkende verklaring zij haar spraak terug heeft gekregen, is evenmin bekend geworden. Graadt Jonckers heeft het voorval in gebonden vorm weergegeven.³⁾

Ten einde de mogelijkheid van het wonder aannemelijk te maken, zelfs „alle twijfelmoedigheid in desen weg te nemen”, verwees Van Slichtenhorst naar een overeenkomstig voorval „sich eertijds vertoonende in den zoon van den koningh Cyrus”. Beoeld zal wel zijn de doofstomme tweede zoon van Croesus, den laatsten koning van Lydië (560 vóór Chr.), die plotseling de beschikking over zijn tong kreeg, toen hij zijn vader in levensgevaar zag.

E.

1) A. van Slichtenhorst, XIV boeken van de Geldersse geschiedenissen... Getrocken meerendeels uyt de Latynsse werken van J. I. Pontanus... Arnhem, 1654. 2^o. Blz. 488.

2) E. B. F. F. Wittert van Hoogland, Bijdragen tot de geschiedenis der Utrechtsche ridderhofsteden en heerlijkheden. Dl. I. 's-Gravenhage, 1909. 8^o. Blz. 411—413; W. J. d'Ablaing van Giessenburch, De ridderschap van Veluwe. 's-Gravenhage, 1859. 4^o. Blz. 135.

3) R. H. Graadt Jonckers, Anna van Rossem voor hare regters te Utrecht. In: Utrechtsche volks-almanak voor 1841, blz. 222—224.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

Herleefde schoonheid. — In een ook uiterlijk goed verzorgd boekje heeft prof. dr. W. Martin, ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Rijkscommissie voor de monumentenzorg, onder den bovenstaanden titel een rijk en zakelijk geïllustreerd overzicht van 25 jaar monumentenzorg in Nederland (1918—1943) gegeven. (Amsterdam 1946). Het eerste hoofdstuk biedt een schets van de jaren 1875 tot 1918, het tijdvak waarin jhr. mr. Victor de Stuers blijvende belangstelling voor het behoud en de herstelling van belangrijke oude gebouwen wist te wekken, en waarin in 1899 de

Oudheidkundige bond ter verdediging van de Nederlandsche oudheidkundige belangen werd opgericht. In 1918 volgde toen de instelling der rijkscommissie, welke, bijgestaan door een bureau, voor de inventarisering en beschrijving der Nederlandsche monumenten, reeds sedert 1903 aan eene commissie opgedragen, zou zorgen, en den minister omtrent -de restauratie der monumenten van geschiedenis en kunst van advies zou moeten dienen. Hierbij sluiten hoofdstukken over de samenstelling der commissie, de wijziging der werkmethode, den vooruitgang der techniek, de terreinen van

werkzaamheid, de financiering, administratie en controle van onderhoud en herstel, en de wetenschappelijke publicaties der commissie aan.

In de lange lijst der voornaamste uitgevoerde herstellingen welke in A. Bouw- en vestingwerken, B. Beeldhouw- en houtsnijwerk, C. Muur- en gewelfschilderingen is onderverdeeld, neemt de stad Utrecht een nogal bescheiden plaats in. Onder A. worden de Domkerk (mzt afbn.) en toren, de Agnietenkapel, het gasthuis Leeuwenberg, de kloosterpoort van Chartroise, de kloostergang van St. Marie en het huis Loefbergmakerstraat 50, onder B. een balustrade van den Domtoren, kapitelen en draagkorven in de sacristie van den Dom genoemd. Onder C. komen een muurschildering in de kapel van Guy van Avesnes, en tapijtschilderingen in het koor van den Dom, een muurschildering in de Buurkerk, en twee muurschilderingen in de Pieterskerk voor. E.

De Romeinsche grensvestingen. —

In de *Inleiding tot de Gallo-Romeinsche archaeologie der Nederlanden*, die prof. dr. H. van de Weerd in 1944 te Antwerpen heeft uitgegeven, wordt in hoofdstuk II: Versterkingen en militaire werken, een duidelijke voorstelling (blz. 57-62) gegeven van de Romeinsche forten, welke in de eerste eeuwen onzer jaartelling te Vechten en te Utrecht hebben gelegen en daar onderdeelen van het verdedigingsstelsel langs den Rijn grens waren. Rond 260 of kort daarna ging heel het gebied van den Neder-Rijn voor de Romeinen verloren en viel het in handen der Franken, zoodat een zuid-oostelijker gelegen vestingsgordel moest worden aangelegd. Het reeds zeer beknopte,

doch heldere overzicht leent zich niet voor verdere samenvatting, zoodat belangstellenden naar het boek zelf moeten worden verwezen. E.

De zgn. Jacobietenmoord in 1695. — Onder dezen titel komt in *Historia* (X - 1944, blz. 9—11) het verhaal voor van een politieke moord, die in het najaar van 1695 te Utrecht zou zijn gepleegd. De misdaad zou op brutale manier zijn voorbereid en op grove wijze zijn uitgevoerd. De tegenstanders der Stuart-partij, de aanhangers van den koning-stadhouder Willem III, zouden hier wraak hebben genomen op vooraanstaande leden hunner tegenpartij, die van den afgezette Engelschen koning Jacobus II, de zoogenaamde Jacobieten.

John Graham of Claverhouse, viscount Dundee, was in 1689 in den slag van Killiecrankie, waar de troepen van Willem III door de Stuartgetrouwe Hooglanders waren verslagen, gebleven. Claverhouse was een vriend van Willem III geweest, doch wegens de vermeende niet-nakoming eener belofte, diens vijand geworden. Zijne weduwe, die den titel van lady Dundee bleef voeren, was met Alexander Livingstone, vicount of Kilsyth, hertrouwd.

In den herfst van 1695 reisde het echtpaar Kilsyth met zoon en kamenier in de Vereenigde provinciën en den 15den October kwam het te Utrecht aan en nam zijn intrek in het Kasteel van Antwerpen aan de Oudegracht. Uit de door Mark Napier verzamelde en in de *Memorials and letters of Graham of Claverhouse* gepubliceerde gegevens (dl. III - 1862, blz. 677) wordt daaromtrent beweerd, dat de zoldering van de in dat logement

betrokken kamer met voorbedachten rade door den waard en zijne medeplichtigen was onklaar gemaakt door de balken door te zagen. Op een gegeven teeken lieten ze de zoldering naar beneden storten, om zodoende het geheele gezelschap van „Jacobite friends” uit den weg te ruimen. Door deze mededeeling wordt dus den indruk gewekt, dat de omgeving van Willem III niet onkundig aan dezen aanslag kon zijn, omdat Kilsyth naar het herstel van diens katholieken tegenstander Jacobus II streefde.

Aan de juistheid dezer voorstelling is echter ook in Engeland getwijfeld, zooals uit de verklaring in een in 1891 te Londen uitgegeven archief-inventaris blijkt. Door daarin den brief van een ooggetuige, daags na het ongeval geschreven, af te drukken, is Utrecht van de verdenking van dezen moord-aanslag gezuiverd. Den 17den October 1695 schreef een niet nader aangeduide J. Steuart, die te Utrecht college liep, aan een niet genoemd familielid der Kilsyths: Dinsdagavond den 15den dezer kwamen Kilsyth met lady Dundee hier omstreeks zes uur in welstand aan en gingen logeeren in het Kasteel van Antwerpen, tot zij een beter onderdak gevonden zouden hebben. Gisteren (den 16den) dineerden beiden aan de algemeene tafel... ze gingen omstreeks twee uur naar hun kamer... Ik ging tegelijk met mylady naar boven;... nog vóór ik mijn kamer bereikt had, kwam men mij haastig mededeelen, dat de kamer waarin zij gegaan

waren, ingestort was en men vreesde, dat allen gedood waren. Nadat ik erheen gesneld was, zag ik tot mijn droefenis, dat het waar was. Kilsyth is er wonder boven wonder goed afgekomen, alleen zijn beenen waren gekneusd en al zijn kleeren gescheurd;... hij is nu ernstig ziek, zoodat we hem nacht noch dag alleen durven laten,... maar de arme mevrouw Dundee met haar zoon en kamermeisje waren door den val gedood.

Het huis zelf is niet in elkaar gevallen; de menschen aan wie het huis toebehoorde, hadden den geheelen dag door turf naar boven laten brengen en juist boven de logeerkamer laten opstapelen; nauwelijks was de laatste zak der 300 ton (turfmaat = 227 dM³ of L.) boven gebracht of de zoldering bezweek onder den enormen last.

Het Utrechtsche begrafenisregister bevestigt dit verhaal en vermeldt op den 28sten October 1695 de overlijdensaangifte van „Vrouwe Jacomine Kockring (lees Cochrane), gravinne van Dondi, op de Oude graft in het Kasteel van Antwerpen, door het instorten van de turffsolder nevens haer kind gedood, uytgevoert nae Schotland, mits gevende f 75.0.—”. De lijken waren te Utrecht gebalsemd. Nog in den avond van het ongeval was het lijk der kamenier „Juffr. Elizabeth Melvil uyt Schotlant... (in de Buurkerk) gesonken”. Voor verdere bijzonderheden wordt naar het opstel zelf verwezen.

E.